

**ПОНЯТТЯ «ДОСВІД МОРАЛЬНОЇ ПОВЕДІНКИ ОСОБИСТОСТІ»
У НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ**

©Гузенко Н. О., 2018
<https://orcid.org/0000-0002-9356-1784>

У статті розглянуто проблему досвіду моральної поведінки особистості в науково-педагогічних дослідженнях. На основі напрацювань відомих дослідників в галузях педагогіки, психології, філософії та соціології визначено сутність понять: «досвід» (як сукупність знань та умінь, які здобуваються під час практики), «поведінка» (як уміння поводити себе відповідно до встановлених правил), «моральна поведінка» (як система усвідомлених дій і вчинків), що проаналізовані в якості структурних компонентів моралі. Поняття «досвід моральної поведінки» розкрито на основі міждисциплінарного підходу як здатність здійснювати дії і вчинки та реалізовувати норми поведінки. Проаналізовано та узагальнено погляди вітчизняних науковців щодо формування досвіду моральної поведінки особистості. На основі аналізу наукової літератури виявлено вплив моралі на поведінку особистості (схвалення і осуд, що надходять ззовні від громадської думки та від колективу; встановлення правил поведінки, обов'язкових для всіх людей або тільки для певних груп і ситуацій; направленість моралі, що містить програму поведінки соціального суб'єкта в тих аспектах поведінки, в яких міститься духовне відношення суб'єкта до суспільства, до групи, до окремих людей). Доведено, що актуальність даного дослідження полягає в детальному вивченні досвіду моральної поведінки особистості, як системи усвідомлених дій та вчинків, сформованої в процесі набуття знань про мораль та моральні норми, здобуття вмінь їх застосування на практиці та навичок моральних вчинків, що доведені до автоматизму через власні емоційно-вольові зусилля. Акцентовано увагу на тому, що досвід моральної поведінки є важливим чинником у становленні особистості та її розвитку та потребує подальшого дослідження.

Ключові слова: досвід, поведінка, мораль, моральна поведінка, особистість.

Гузенко Н. А. Понятие «опыт нравственного поведения личности» в научно-педагогических исследованиях

В статье рассмотрена проблема опыта нравственного поведения личности в научно-педагогических исследованиях. На основе наработок известных исследователей в области педагогики, психологии, философии и социологии определена сущность понятий: «опыт» (как совокупность знаний и умений, которые приобретаются во время практики), «поведение» (как умение вести себя в соответствии с установленными правилами), «моральное

поведение »(как система осознанных действий и поступков), что проанализированы в качестве структурных компонентов морали. Понятие «опыт нравственного поведения» раскрыто на основе междисциплинарного подхода, как способность осуществлять действия и поступки и реализовывать нормы поведения. Проанализированы и обобщены взгляды отечественных ученых насчет формирования опыта нравственного поведения личности. На основе анализа научной литературы выявлено влияние морали на поведение личности (одобрение и осуждение, поступающих извне от общественного мнения и от коллектива, установление правил поведения, обязательных для всех людей или только для определенных групп и ситуаций; направленность морали, содержащий программу поведения социального субъекта в тех аспектах поведения, в которых содержится духовное отношение субъекта к обществу, к группе, к отдельным людям). Доказано, что актуальность данного исследования заключается в детальном изучении опыта нравственного поведения личности, как системы осознанных действий и поступков, сложившейся в процессе приобретения знаний о морали и нравственные нормы, получение умений их применения на практике и навыков нравственных поступков, доведенные до автоматизма через собственные эмоционально-волевые усилия. Акцентировано внимание на том, что опыт нравственного поведения является важным фактором в становлении личности и ее развития и требует дальнейшего исследования.

Ключевые слова: *опыт, поведение, мораль, нравственное поведение, личность.*

Guzenko N. A. The concept of «experience of moral behavior in the person» in scientific and pedagogical research

Abstract. *The article deals with the problem of the experience of moral personality behavior in scientific and pedagogical research. On the basis of the work of well-known researchers in the fields of pedagogy, psychology, philosophy and sociology, the essence of the concepts is defined: "experience" (as a set of knowledge and skills acquired during practice), "behavior" (as the ability to behave in accordance with established rules), "moral behavior" (as a system of conscious actions and actions) that are analyzed as structural components of morality. The concept of "experience of moral behavior" is disclosed on the basis of an interdisciplinary approach as the ability to carry out actions and behaviors and to implement norms of conduct. The views of domestic scientists on the formation of the experience of moral behavior of the individual are analyzed and summarized. On the basis of the analysis of scientific literature, the influence of morality on the behavior of the individual (approval and condemnation coming from outside the public opinion and from the team, the establishment of rules of conduct, binding to all people or only for certain groups and situations, the direction of morality containing the program behavior of the social subject in those aspects of behavior, which contains the spiritual relation of the subject to society, the group, to individual people). It is proved that the relevance of this study consists in a detailed study of the experience of*

moral behavior of the individual as a system of conscious actions and actions formed in the process of acquiring knowledge about morality and moral norms, gaining skills in their application in practice and the skills of moral actions brought to automatism through their own emotional and volitional efforts. The emphasis is placed on the fact that the experience of moral behavior is an important factor in the development of the person and its development and needs further research.

Key words: *experience, behavior, morality, moral behavior, personality.*

Постановка проблеми. Державотворчі процеси в Україні відбуваються в складних соціокультурних умовах. Суспільна свідомість, світогляд сучасної особистості характеризуються не тільки прогресивним змінами, а й тенденцією до руйнування багатьох загальнолюдських цінностей, утратою виховного ідеалу. Зростання пріоритетів прагматичного способу життя, орієнтування на матеріальний успіх, песимістичне сприйняття життя спричиняють втрату людиною духовних основ свого буття.

Негативною тенденцією сьогодення є збільшення кількості асоціальних проявів поведінки, поширення агресивності, нівелювання таких моральних якостей як чесність, справедливість, толерантність, відповідальність, почуття власної гідності, повага до закону і норм моралі тощо. Коли ж людина стикається з стереотипами асоціальної поведінки, саме моральні цінності повинні стати орієнтиром гуманістичного розвитку суспільства.

Згідно з концепцією реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти випускник нової української школи – це патріот з активною позицією, який діє згідно з морально-етичними принципами, здатний приймати відповідальні рішення, поважає гідність та права людини. Одним з напрямів розв'язання цього завдання є моральне виховання підростаючого покоління, цілеспрямоване, послідовне формування у нього досвіду моральної поведінки.

Аналіз досліджень і публікацій. Аналіз останніх досліджень і публікацій свідчить, що моральне виховання особистості, моральна поведінка, досвід моральної поведінки виступали об'єктом дослідження у філософії, психології, соціальній психології, педагогіці, де ці питання розглядалися в різних аспектах: теоретичні засади морального виховання (М. Болдирєв, В. Лозова, І. Мар'єнко, І. Харламов, Н. Щуркова та інші), мотивація моральної поведінки й діяльності (С. Анісімов, Л. Буєва, Г. Карвацька, О. Кононко, П. Якобсон); моральна поведінка та моральний вчинок школярів (М. Боришевський, А. Гусейнов,

І. Дубровіна, І. Кравченко, В. Кузь, М. Левківський, К. Чорна); формування моральних уявлень, понять і цінностей особистості (О. Вишневській, О. Докуніна, З. Плохій, А. Сиротенко); особливості засвоєння морального досвіду, моральних норм (О. Дубасенюк, Л. Канішевська, В. Оржиховська). Однак, незважаючи на різноманіття наукових досліджень присвячених питанням моральної поведінки особистості проблема досвіду моральної поведінки розроблена недостатньо повно, що зумовило необхідність її вивчення.

Мета статті. З'ясувати сутність поняття «досвід моральної поведінки особистості».

Виклад основного матеріалу. У сучасному суспільстві одним з морально належних орієнтирів є еталон моральної добродісної людини, у співвідношенні з яким і має будуватися реальна поведінка особистості.

Постановка і вирішення проблеми формування досвіду моральної поведінки особистості передбачає виокремлення в педагогічній реальності явища досвіду моральної поведінки. З'ясування сутності поняття «досвід моральної поведінки особистості» передбачає окреме розкриття сутності таких понять як «досвід» і «моральна поведінка». Визначаючи сутність і природу досвіду моральної поведінки особистості спираємося на філософське і етичне розуміння самих понять «досвід», «поведінка» та «моральна поведінка», їх залежність від об'єктивних і суб'єктивних факторів.

У філософському енциклопедичному словнику зазначено, що досвід заснований на практиці чуттєво-емпіричного пізнання навколишньої дійсності та поєднує в собі знання й уміння [4, с. 162]. Таке тлумачення поняття «досвід» має суспільно-історичне коріння. Адже з історії наукової думки відомо, що представники окремих філософських течій, зокрема емпіризму та сенсуалізму, зазначали, що завдяки чуттєвій активності людина може отримувати необхідні знання про прекрасне. При цьому чуттєва активність людини інтерпретується по-різному.

Отже, у філософії під досвідом розуміють усю сукупність чуттєвого сприйняття, що набувається в процесі взаємодії людини з зовнішньою природою і становить основу всіх знань про матеріальний світ.

Ґрунтовним є діалектико-матеріалістичне розуміння соціально-історичної сутності досвіду, де стверджується думка про об'єктивно-суб'єктивну обумовленість цього явища, його залежність від об'єктивної дійсності та від

пізнавальних можливостей людини. Дотримуючись такого погляду, дослідник В. Панов зауважує, що досвід характеризується об'єктивним змістом, який залежить від розвитку практичної і пізнавальної діяльності людей у процесі перетворення ними зовнішнього світу і самих себе [4, с. 163].

У довідковій літературі поняття «досвід» визначається як сукупність знань та умінь, які здобуваються під час практики [2, с. 382].

У науковій педагогічній літературі поняття «досвід» визначається як: вміння та автоматизми, які формуються в певній діяльності [5, с. 102], відображення в свідомості законів об'єктивного світу та суспільної практики, одержане в результаті активного практичного пізнання; сукупність практично засвоєних знань, навичок, знання життя, заснованих на пережитому та випробуваному [11, с. 89].

Досить широко поняття «досвід» розкрито в роботі В. Сагатовського [7, с. 26–41]. Звернемося до ідей ученого про досвід і виділимо ті, що стануть основою для розкриття змісту досвіду моральної поведінки особистості структури такого досвіду.

Дослідник В. Сагатовский при обґрунтуванні сутності поняття «досвід» виходить з того, що в нього повинні увійти будь-які способи людської взаємодії з можливими явищами, рівнями і аспектами світу без редуціювання їх до пізнання. Вчений вважає, що характеристикою досвіду є його безпосередній зв'язок зі світом [7, с. 27–28]. Зауважимо, що освоєння світу здійснюється не тільки в процесі наукового пізнання, але й в процесі морального пізнання (духовно-практичне освоєння світу в моралі).

Науковець зазначає, що досвід – це «взаємодія, яка завжди включає в себе опосередкованість активністю суб'єкта, який не просто отримує від світу вихідні дані, але і бере їх, тим самим вкладаючи в вихідні елементи досвіду певну інтерпретацію, тлумачення» [7, с. 28].

Аналіз наукової літератури дає підстави для визначення досвіду як сукупності знань, умінь та навичок, здобутих в результаті активного практичного пізнання, перетворення людиною навколишнього середовища і самої себе.

З огляду на те, що етичні, філософські та психологічні аспекти поведінки та моральної поведінки надзвичайно важко відокремити, ми розв'язуємо поставлену нами проблему як міждисциплінарну, а тому не відокремлюємо етичне знання від психологічного. Таким чином реалізуємо міждисциплінарний

підхід в процесі розкриття сутності понять «моральна поведінка», «досвід моральної поведінки».

Аналіз довідкової та наукової літератури свідчить, що вчені по-різному розкривають сутність поняття «поведінка» і визначають її як: сукупність чийх-небудь дій і вчинків; спосіб життя; певні дії, вчинки взагалі; уміння поводити себе відповідно до встановлених правил; реакція організму на яке-небудь подразнення або вплив чогось [2, с. 637].

На думку В. Сухомлинського, поведінка – це цілісна система вчинків, які вишиковуються в послідовну і струнку лінію, що відображає ідейно-моральну спрямованість людини. Вчинок є одиничним, завершеним актом поведінки, що пов'язаний з виконанням або невиконанням людиною своїх моральних обов'язків [1, с. 152–162].

Розглядаючи поведінку як різновид людської діяльності С. Рубінштейн зазначає: «Під поведінкою розуміють певним чином організовану діяльність, яка здійснює зв'язок організму з навколишнім середовищем. Поведінка людини переважно є результатом низки усвідомлюваних дій – вчинків» [6, с. 163–178].

У педагогічних дослідженнях поведінка тлумачиться як сукупність вчинків, що характеризують моральне обличчя людини, його ставлення до суспільства, до інших людей і до самого себе [11, с. 37].

У філософсько-етичних дослідженнях з'ясовується статус поведінки як наукового поняття. Зазначається, що поведінка є системою вчинків, моралі та моральних відносин (А. Золотухіна-Аболина, Т. Мішаткіна, В. Сагатовський, А. Скрипник та інші).

У межах одного із напрямів науковці досліджують поведінку в контексті моралі. В рамках цього напрямку чітко виявляються дві групи досліджень. Представник першої групи Т. Мішаткіна досліджує поведінку як структурний компонент моралі і зазначає, що центральним моментом моральної поведінки є вчинок, який розглядається в сукупності з попередньою і наступною діяльністю моральної свідомості, в загальному контексті моральних відносин в суспільстві [8, с. 100–128].

Представники другої групи акцентують увагу на поведінці при розкритті змісту функцій моралі, що впливають з її призначення та ролі в суспільстві (Е. Золотухіна-Аболина, В. Сагатовський, А. Скрипник).

Аналіз наукових праць доводить, що мораль регулює поведінку через:

а) схвалення і осуд, що надходять ззовні від громадської думки та від колективу [10, с. 27];

б) встановлення правил поведінки, обов'язкових для всіх людей або тільки для певних груп і ситуацій [9, с. 140];

в) направленість моралі, що містить програму поведінки соціального суб'єкта в тих аспектах поведінки, в яких міститься духовне відношення суб'єкта до суспільства, до групи, до окремих людей [7, с. 76].

У науковій літературі та дослідженнях щодо формування досвіду моральної поведінки людини [1; 3; 8; 11] накопичений теоретичний та емпіричний матеріал, що є необхідним для розкриття змісту понять «моральна поведінка» та «досвід моральної поведінки особистості». Насамперед маємо на увазі етичну науку, теоретична і прикладна задача якої полягає у визначенні структури поведінки і вчинку, в розробці способів практичного впливу на моральну свідомість і поведінку людини.

Категорія «моральна поведінка» набула статусу міждисциплінарної. Вона певним чином присутня в кожній науковій дисципліні й області застосування її значення. Аналіз наукової літератури дозволяє виділити філософський, етичний та педагогічний напрями аналізу моральної поведінки людини.

Виділення напрямів аналізу поняття «моральна поведінка» є умовним, оскільки як у філософських, етичних, психологічних, так і в педагогічних дослідженнях проблеми моральної поведінки людини, чітко простежується думка про етико-психологічні аспекти поведінки, які не віддільні один від одного. Також слід зазначити, що спочатку цією проблемою займалися переважно психологи, тобто представники науки, предмет якої - свідомість. Саме психологи вивчали свідомість людини в нерозривному зв'язку з її поведінкою.

Під досвідом моральної поведінки, як підкреслює І. Мар'єнко, слід розуміти «сукупність усвідомлених способів і умінь реалізації дій і вчинків. Моральний досвід - це теоретичні та практичні досягнення в галузі реалізації норм поведінки в моральному житті суспільства. Моральний досвід поведінки становить одну з найважливіших частин моральної діяльності людини і учня» [3, с. 104].

Аналіз педагогічних ідей І. Мар'єнко доводить, що досвід моральної поведінки особистості – це здатність здійснювати дії і вчинки, реалізовувати норми поведінки. Таке розуміння ученим досвіду моральної поведінки

особистості практично нічим не відрізняється від власне моральної поведінки, яка передбачає ставлення до норм моралі.

У контексті зазначеного І. Мар'єнко приділяє значну увагу нормам поведінки, що не суперечить науковим уявленням про прості правила моральності, норми та ідеали, що впливають з приписів моралі, які регулюють поведінку людини. Однак вони більш широкі за своїм змістом, ніж норми поведінки, які ґрунтуються в рамках моралі.

Подальший аналіз ідей І. Мар'єнко доводить, що досвід моральної поведінки майже нічим не відрізняється від власне моральної поведінки. «Під досвідом моральної поведінки розуміється система усвідомлених дій і вчинків, а сама поведінка розглядається як акт, в якому відбивається інтелектуальна, чуттєва і вольова сфера учня» [3, с. 105–106].

Розуміння досвіду моральної поведінки як системи усвідомлених дій і вчинків є не що інше, як поведінка, яка, згідно С. Рубінштейну, включає систему більш-менш свідомих дій і вчинків. Слід також зазначити, що саме С. Рубінштейн акцентував увагу на значенні переживань, з яких народжуються вчинки, і в яких зав'язуються і розв'язуються відношення між людьми [6, с. 68].

Висновки. Таким чином, аналіз філософсько-етичних та психолого-педагогічних досліджень дозволяє визначити досвід моральної поведінки як систему усвідомлених дій та вчинків, сформовану в процесі набуття знань про мораль, моральні норми, здобуття вмінь їх застосування на практиці та навичок моральних вчинків, що доведені до автоматизмів через власні емоційно-вольові зусилля.

Досвід моральної поведінки є важливим чинником у становленні людини, як особистості, і вимагає подальшого дослідження.

Література

1. Сухомлинський В. О. Вибрані твори: У 5-ти томах. Як виховати справжню людину. Т. 2. К.: Рад. школа. 1977. 365 с.
2. Словник української мови: в 11 томах / АН УРСР. Інститут мовознавства; за ред. І. К. Білодіда. К.: Наукова думка, 1970-1980. Том 6.
3. Мар'єнко И. С. Основы нравственного воспитания школьников. М.: Просвещение, 1980. 183 с
4. Философский энциклопедический словарь / гл. редакция : Л. Ф. Ильичёв, П. Н. Федосеев, С. М. Ковалёв, В. Г. Панов. М.: Сов. Энциклопедия, 1983. 840с.

5. Гончаренко С. Український педагогічний словник. Київ: «Либідь», 1997. 216 с.
6. Рубинштейн С. Л. Основы общей психологии. СПб.: Питер Ком, 1998. 688 с.
7. Сагатовский В.Н. Философия развивающейся гармонии (философские основы мировоззрения): в 3 ч. Ч. 2. Онтология (Мир и человек: укоренен ли человек во Вселенной?). СПб.: СПбГУ, 1999. 272 с.
8. Мишаткина Т.В. Структурно-функциональный анализ морали. *Этика*. Минск: Новое знание, 2002.
9. Скрипник А.П. Этика: учебник. М.: Проект, 2004. 352 с.
10. Золотухина-Аболина Е.В. Современная этика. М.: ИКЦ «МарТ», Ростов н/Д: «МарТ», 2005. 416 с.
11. Максимюк С. П. Педагогіка : навч. посібник. К.: Кондор, 2005. 224 с.

References

1. Sukhomlynskyi V. O. Vybrani tvory: U 5–ty tomakh. Yak vykhovaty spravzhniu liudynu. T. 2. K.: Rad. shkola. 1977. 365 s.
2. Slovnyk ukrainskoi movy: v 11 tomakh / AN URSR. Instytut movoznavstva; za red. I. K. Bilodida. K.: Naukova dumka, 1970-1980. Tom 6.
3. Marenko Y.S. Основы нравственного воспитания школьников. М.: Prosveshchenye, 1980. 183 s
4. Fylosofskyi entsyklopedycheskyi slovar / Hl. redaktsiya: L.F. Ylychëv, P.N. Fedoseev, S.M. Kovalëv, V.H. Panov. M.: Sov. Entsiklopediya, 1983. 840s.
5. Honcharenko S. Ukrainskyi pedahohichnyi slovnyk. Kyiv: «Lybid», 1997. 216 s.
6. Rubynshtein C.L. Основы общечей психологич. СПб.: Pyter Kom, 1998. 688 s.
7. Sahatovskiy V.N. Fylosofyia razvyvaiushcheisia harmonyu (fylosof-skye osnovy myrovozzrenyia): v 3 ch. Ch. 2. Ontolohyia (Myr y chelovek: ukorenen ly chelovek vo Vselennoi?). - SPb.: SPbHU, 1999. 272 s.
8. Myshatkyna T.V. Strukturno-funktsyonalnyi analiz moraly . Этика. Mynsk: Novoe znanye, 2002.
9. Skrypnyk A.P. Этика: учебник. М.: Proekt, 2004. 352 s.
10. Zolotukhyna-Abolyna E.V. Sovremennaia etyka. M.: YKTs «MarT», Rostov n/D: «MarT», 2005. 416 s.
11. Maksymiuk S.P. Pedahohika : Navchalnyi posibnyk. K.: Kondor, 2005. 224 s.